

Формирование личностных смыслов должно иметь результатом придание смысла учению и получению профессии в целом.

М.В.Рудь

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Автор рассматривает сущность, содержание, а также наиболее важные проблемы гражданского воспитания в современном обществе.

The author investigates the essence and the most important problems of citizenship education in the modern society.

Полікультурне суспільство є результатом природного й закономірного процесу еволюції людської цивілізації. На підтвердження сказаного достатньо окреслити ряд таких загальних моментів.

Одне покоління, якщо уявити його відірваним від попередніх поколінь, а тим самим і від культурних традицій, не буде нацією. У процесі спільного буття людей у певних соціальних умовах, протягом життя багатьох поколінь напрацьовується соціальний досвід, що виявляється у виробничій, соціально-політичній та інших формах людської діяльності [1,14].

У самому соціальному середовищі проживання етносу відбуваються зміни, змінюється також і оточення, відносини з сусідами й таке інше. У процесі всіх цих ускладнень змінюється й народ. Етнос постійно виробляє свої методи й прийоми адаптації до цих змін або протистояння їм, а то й пристосовує їх до своїх інтересів і потреб. Головна мета цих методів і прийомів, правил поведінки й соціальної організації – самозахист, самозбереження етносу як цілісної системи. У своїй сукупності всі ці сторони життя й створюють специфічну етнічну або національну культуру, основним завданням якої

є забезпечення виживання й розвитку нації як носія цієї культури.

Зазначені вище загальні історичні закономірності актуалізують проблематику дослідження. У суспільно-історичному плані громадянськість є продуктом і наслідком соціально-економічних і духовних процесів. Поняття громадянськості як логічно оформлена загальна ідея має в українському менталітеті давню історію й пов'язана з фактом споконвічного прагнення українців до власної державності. Відродження в сучасному українському суспільстві установок на громадянськість свідчить про наявність у ньому особливостей реактивації (відновлення громадянськості) [2,168].

Окреслені вище найбільш загальні обставини розв'язання проблеми громадянського виховання в полікультурному просторі визначають й інші, не менш важливі проблеми [3,3].

По-перше, сучасні умови соціально-політичної й економічної нестабільності нашого суспільства потребують мобілізації всіх його засобів і можливостей, у тому числі і його соціальних інститутів (насамперед школи) для зняття й попередження в майбутньому соціальної напруженості, а також відчуження особистості від держави, інститутів влади, цінностей суспільного буття.

По-друге, процеси демократизації й гласності практично вперше за всю історію національної школи створюють реальні передумови й можливості для розвитку дійсно ефективної системи громадянського виховання на основі традицій і педагогічних законів свого етносу, безпосереднього прилучення школярів до життя українського суспільства через розвиток їхніх справді громадянських почуттів.

По-третє, забуття в недавньому минулому гуманістичних початків існуючого життя й дискредитація багатьох моральних і соціальних цінностей потребує соціально-педагогічної інтерпретації цінностей на основі їх загальнолюдських, національних і особистісних пріоритетів.

По-четверте, громадянське становлення особистості в полікультурних умовах здійснюється сьогодні переважно поза школою під впливом соціальних процесів, викликаних демократичними суспільними перетвореннями. Зараз масова школа в основному спирається на випадкові тенденції процесів національної демократизації, що стрімко розвиваються. Наслідком усього цього є подальше послаблення виховних функцій школи, соціального впливу на громадянську свідомість і поведінку молоді, поглиблення морального й правового нігілізму та інфантилізму.

На сучасному етапі розвитку педагогічних ідей формування громадянськості, громадянських якостей, різні аспекти процесу їх формування опрацьовують Д.Дорошенко, О.Ковальчук, В.Кузь, Ю.Руденко, Є.Сявакко, М.Стельмахович та інші. До аналізу зазначених проблем долучилися вчені близького зарубіжжя, зокрема Г.Анісімова, А.Апохін, М.Матіс, Т.Рюлькер. Положення статті спираються і на праці педагогів, які досліджували регіональні аспекти обраної проблеми або торкалися їх, - М.Дарманського, В.Курила, О.Мазуркевич, С.Савченка.

Спираючись на принцип полікультурності виховання й виходячи з регіональних особливостей, формування громадянської свідомості у світлі глобального полікультурного виховання включає чотири рівні: всезагальний (глобальний), загальний (державний), регіональний (місцевий) і індивідуальний (особистісний). У той час як загальне (державне) громадянське виховання містить перший, другий і третій рівні, реалізовані в особистості, з акцентом на другому; регіональне (місцеве) громадянське виховання вміщує також усі три рівні, але з акцентом на третьому, тобто заснованому на регіональних і місцевих особливостях [4,4].

Отже, "полікультурне громадянське виховання виходить з фундаментального методичного принципу, який проголошує, що в усіх і в кожного є своя культура як стиль життя, як сукупність менталітету, традицій, аргю, акценту, діалекту, стилю одягу й зачіски, кухні, правил поведінки,

пісень, наспівів, сказань, літератури, символів, родинно-статевих і фізичних даних, стосунків, моральних і естетичних цінностей, громадянської освіти й виховання, трудових навичок, віри; тільки вона – культура – різна. Не гарна й погана, висока й низька, повноцінна й неповноцінна, розвинута й нерозвинута, цивілізована й примітивна, а різна, не схожа одна на іншу, що має свої переваги й недоліки, плюси й мінуси, сильні й слабкі сторони” [4,3].

Таким чином, поняття “полікультурне громадянське виховання” зводиться до інтеграції й зберігання культурної самобутності особистості, і регіональним школам варто розробити програми, засновані на державних стандартах, що формують в учнів міжкультурну компетентність і сприяють швидкому й безболісному включенню в громадське життя в умовах полікультурного регіону.

Іншими словами, полікультурне виховання учнів загальноосвітньої школи – це така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя й діяльності учнів, взаємин, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, районі; створення умов для почуття довіри й солідарності, уміння взаємодіяти.

Таким чином, полікультурне виховання не заперечує національного, і разом вони розглядаються як органічні складові єдиного процесу, що забезпечує більш глибоке освоєння й розуміння як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей [4,4].

Сучасна мета полікультурного громадянського виховання – сприяти за допомогою школи й інших освітніх інститутів, сім’ї й громадських організацій створенню в Україні демократичної держави, що характеризується:

- толерантністю поглядів, суджень, людей;
- визнанням і розвитком культурного плюралізму в суспільстві;
- рівними правами, обов’язками й можливостями для всіх громадян;

- ефективною участю всіх і кожного в прийнятті всіх рішень, що стосуються як особистого життя людини, так і життя полікультурного суспільства;
- справедливістю для всіх і кожного;
- свободою вибору;
- повагою до рішень більшості й захистом прав меншості;
- повагою до права вільного вибору людиною своїх культурних ідентичностей;
- досконалим знанням української мови й повагою до української культури поряд з національною мовою й культурою.

Полікультурне громадянське виховання – це засіб протистояти расизму, забобонам, ксенофобії, упередженості, етноцентризму, ненависті, заснованій на культурних розбіжностях.

Тому сьогодні залишаються досить актуальними ті аспекти проблеми формування громадянських якостей особистості, що пов'язані з розробкою змісту громадянського виховання у зв'язку з перетвореннями в соціально-економічній, духовній галузях життя полікультурного суспільства; формуванням громадянських якостей дітей безпосередньо в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи і, тим більше, в умовах певного полікультурного регіону.

Література

1. Васильев Н.И. Педагогические условия формирования и развития гражданских качеств старшеклассников. – Якутск, 1995. – 180 с.
2. Філіна А.П. Деякі аспекти виховання молоді в умовах побудови незалежної української держави // Київський інститут культури: Зб. наук. праць. – К., 1994. – Вип. 2. – С. 168 – 171.
3. Кремень В. Формування особистості в умовах розвитку української державності // Освіта. – 1999. – 24 грудня – 5 січня.
4. Матис Н. Образование в поликультурном обществе // Социально-экономические проблемы образования в

Западно-Сибирском регионе России. – 1996. – № 1. – С. 18 – 47.

5. Полікультурна освіта в Україні // Завуч. – 1999. – № 29. – С. 3 – 4.

Т.Ф.Калініченко

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ВІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НОВІТНІМИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИМИ ПЕДАГОГІЧНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ

В статтє сопоставляються идеи теории свободного воспитания и принципы новейших лично ориентированных педагогических технологий организации воспитания подрастающего поколения.

This article reveals of free upbringing ideas and investigation the principles modern pedagogic technology of personally oriented approach to organization of upbringing of youth.

Закріплення Основним законом України прав кожної людини на „свободу світогляду”, „свободу творчості, захист інтелектуальної власності, моральних інтересів” посилює соціальну значущість освіти. Перед сучасною національною освітньою галуззю поставлена мета: виховання особистості всебічно розвинутої, соціально активної і творчої. В цьому контексті цікава думка І.Зязюна про неспроможність ідеї всебічного розвитку особистості: „Кожний має право на розвиток тієї сфери своєї індивідуальності, до якої в нього лежить душа” [3,8]. Тому основне завдання виховання академік визначає як формування в школярів здатності до реалізації своїх задатків і саморозвитку себе як особистості.

З нашої точки зору, формування соціально активної творчої особистості потребує реорганізації навчально-виховного процесу в напрямку створення оптимальних умов для природного саморозгортання потенційних можливостей кожного його учасника. Такі умови можуть бути реалізовані при втіленні в практику сучасної загальноосвітньої школи ідей вільного виховання особистості, зокрема:

- єдності людини зі світом, розуміння її як творця ноосфери;
- цілісності особистості, природовідповідного та взаємозалежного розвитку тіла, душі та духу;
- першочерговості виховання духовності особистості, що обумовлює необхідність ціннісного, естетичного та емоційного насичення вихованців;
- вдосконалення суспільства шляхом виховання духовно вільної особистості;
- самобутності людини, що передбачає право вільного розвитку природних можливостей та врахування у виховному процесі інтересів кожного вихованця;
- вільного вибору шляхів та способів самореалізації, який пов'язується з формуванням відповідальності за прийняті рішення та вчинки;
- залучення вихованців до активної творчої різноманітної діяльності (моральної, інтелектуальної, трудової, художньо-практичної тощо) для набуття власного життєвого досвіду.

Зіставивши ідеї та принципи вільного виховання з положеннями новітніх особистісно орієнтованих педагогічних технологій, ми виявили значну їхню тотожність.

Зокрема, І.Зязюн виділяє такі стратегічні принципи навчально-виховного процесу: формування особистісного стилю взаємодії учня з однолітками і вчителем; активна взаємодія у сфері обміну духовними цінностями з усіма членами шкільного колективу; включення учнів у творчу діяльність, оскільки вона є способом інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей і особистісних якостей учнів. При цьому розвиток творчих здібностей визначається „гарантією того, що учні зможуть орієнтуватися в нестандартних життєвих ситуаціях” [3,11]. Щодо тактичних принципів гуманізації вченій зауважує, що вони повинні відповідати „природним механізмам розвитку учнів”. До них він відносить: створення позитивного фону навчання й

атмосфери емоційної піднесеності, формування почуття успіху; опору на гру як засіб прояву позитивних почуттів та ідеальний перехід до творчості; урахування вікових особливостей. Проте, визнаючи необхідність свободи в сучасному освітньому процесі, педагог підкреслює недостатність змістовної і дидактичної забезпеченості нових технологій.

Таку ж проблему окреслює й М.Красовицький, відзначаючи: „Сучасна педагогіка проголосила особистісно орієнтований підхід до виховання і навчання тому, що тоталітарна школа не цікавилася особистістю учня” [4,9]. Розглядаючи проблему принципів виховання в аспекті нового педагогічного мислення, він описує положення, сутність яких збігається з позиціями вільного виховання. Зокрема принципи: єдності зусиль школи, родини і громадськості (як опора на кращі сімейні та національні традиції); визнання самоцінності особистості при визначенні цілей її виховання (як об'єднання соціально значущих пріоритетів і власних ціннісних орієнтацій дитини); індивідуального підходу (як підтримки морального становлення особистості, духовного стимулювання до самовиховання); єдності вільного вибору і відповідальності особистості (як виховання вільної, але соціально відповідальної особистості); стимулювання внутрішнього життя особистості (як врахування неможливості досягнення мети без внутрішньої роботи учня) [4,9-10].

Трактуючи особистість як „суб'єкт вільної, свідомо мотивованої діяльності, спрямований у майбутнє”, І.Бех також приходять до проблеми її свободи, оскільки вважає, що тільки у свободі виявляється духовність людини. Вільна спільна пізнавальна діяльність можлива. Якщо, з одного боку, вихованець зберігає свою самобутність, а з іншого, учиться обмежувати свою свободу. При цьому співробітництво вчителя з учнем є „каталізатором розвитку особистості школяра”. І.Бех підкреслює, що уміння „правильно скористатися волею” залежить від здатності до рефлексії, навчитися якої можна тільки за допомогою

педагога [1,25]. Процес самоактуалізації учнів він пропонує організувати на ґрунті педагогічного діалогу та співтворчості. Заснована на свободі, відповідальності і справедливості, така взаємодія створюватиме умови для продуктивної самостійної діяльності школярів, забезпечить можливість розвитку творчої індивідуальності кожного.

Досліджуючи шляхи гуманізації сучасної освіти, С.Гончаренко та Ю.Мальований пов'язують їх з відродженням духовності. Утилітарному розумінню духовності вчені протиставляють свою дефініцію цієї категорії як „внутрішньої сфери самовизначення людини, апріорної здатності будувати свій власний світ прагнень та оцінок, відображати через інтелект і морально-психологічний потенціал дійсність відповідно своєму ідеалу життя і людської гідності” [2,4]. Наполягаючи на науковому загальнокультурному характері духовності, учені бачать розв'язання задачі її відродження в розробці і широкому впровадженні технологій особистісно орієнтованої освіти.

Шляхи формування духовності особистості розглядає й О.Сухомлинська, вказуючи, що основою виховання повинні стати загальнолюдські цінності. Розв'язання проблеми виховання духовності підростаючого покоління вона вбачає в організації ціннісного (аксіологічного) навчання. Під ціннісним навчанням розуміємо навчально-виховний процес, який „...має своїм кінцевим результатом не окремі знання, а формування аксіологічного світогляду, що оперує ціннісними категоріями” [5,109]. Так само як і теоретики вільного виховання, вона підкреслює, що розвиток і функціонування ціннісних орієнтацій вимагає антропоцентричного підходу до формування особистості школяра. Мова йде про те, що „...у центрі процесу формування ціннісних орієнтацій знаходиться дитина і її саморозвиток” [5,109].

Слід зазначити, що більшість учених (І.Бех, О.Сухомлинська, Б.Чижевський, Е.Помиткін та ін.) духовні цінності трактують як моральні ідеали, що залежать від внутрішнього світу їхнього носія, його потреб і прагнень,

підкреслюючи, що наявність ціннісних орієнтацій є показником як соціалізації особистості, так і духовності суспільства в цілому. Актуальною цінністю сучасності визначається здатність до вільного вибору та відповідальність за нього, оскільки саме усвідомлений вільний вибір „робить людину активним суб'єктом дійсності”. Таку ж точку зору висловлює Н.Лавриченко, досліджуючи реалізацію категорій „соціальність”, „духовність”, „моральність” у сучасному педагогічному процесі. Вона підкреслює: „Виховувати людину - значить звертатися не лише до інтелекту, а виховувати її почуття, саме вони є основою людського духу”. Визнаючи духовність як спосіб індивідуального світопізнання в єдності з усвідомленням власної особистості, дослідниця вважає, що в духовності виявляється свобода людського духу.

Підкреслимо, що ефективність виховання залежить від спроможності вчителя забезпечити духовний педагогічний супровід процесу формування почуття власної гідності, становлення внутрішнього світу своїх вихованців. Тому роль педагога в системі вільного виховання полягає в прийнятті самобутності учня, створенні умов для природного розвитку його потенційних задатків, прояві зацікавленості успіхами і проблемами, демонстрації відкритості та довіри в педагогічній взаємодії, залученні учнів до різноманітної творчої діяльності, використанні активних методів навчання.

Таким чином, основне завдання виховання сучасної людини-творця і в теорії вільного виховання, і в новітніх особистісно орієнтованих технологіях визначено як виховання духовно вільної особистості, готової до індивідуальної творчої діяльності на благо людства.

Література

1. Бех І. Особистісно орієнтоване виховання: науково-методичний посібник.-К.:ІЗМН, 1998.-204с.
2. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти // Шлях освіти.-2001.-№2.-С.4-9;-№3.-С.2-8.

3. Зязюн І. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу // Рідна школа.-2000.-№8.-С.8-12.
4. Красовицький М. Про модель принципів // Шлях освіти.-2002.-№3. - С.7-11.
5. Сухомлинська О. Цінності в вихованні дітей та молоді: стан, розробки, проблеми // Педагогіка і психологія.-1997.-№1. - С.105-111.

О.О.Любар

ПІЗНАННЯ ЗАКОНІВ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА ЇХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ЯК ГОЛОВНИЙ ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІКИ

Автор предлагает оригинальную классификацию законов и закономерностей развития национальных систем образования и воспитания украинского и других народов-соседей, пребывающих длительное время в условиях отсутствия государственности.

The article deals with the attempts of the author to classify the laws and regulations of the development of the national educational and upbringing systems of the Ukrainian and neighbouring peoples who for a long time lived under the conditions of absence of state.

Педагогічна наука одним із своїх головних завдань вважає пізнання загальних законів і закономірностей розвитку освіти й виховання, а також специфічних ознак, притаманних розвою школи та педагогіки окремих народів.

Російськими та українськими педагогами (М.Болдирев, Б.Лихачов, В.Помогайбо, Ю.Бабанський, І.Підласий, І.Харламов, В.Галузинський, М.Євтух, М.Слепухов та ін.) проведено значні дослідження щодо виявлення законів та закономірностей педагогічного процесу, навчання і виховання. Разом з тим спроби науковців пізнати й класифікувати закони та закономірності стосуються, в основному, навчально-виховного процесу (навчання, виховання) і не відбивають загального

історичного розвитку освіти, виховання й окремих національних освітніх систем. Це завдання є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку національної школи, коли докорінно переглядаються зміст освіти і виховання відповідно до потреб суспільства, відбувається пошук нових систем технологій, методів навчання і виховання.

У розвитку освіти і педагогічної думки багатьох народів, які втрачали свою суверенність, є багато спільного. Це пояснюється утисками культури українців та народів-сусідів, заборонаю навчання дітей рідною мовою, переслідуванням національних кадрів учителів тощо.

Освітня політика держав-імперій сприяла безпросвітній темряві і невігластву підлеглих народів, зокрема білорусів, молдован, українців та інших. За загальноросійським переписом 1897 року серед населення Білорусії було 74,5% неписьменних, України – 80,2%, Бесарабії – 88,8%.

Боротьба демократичних сил за національні школи для своїх народів протягом багатьох століть зустрічала жорстку протидію з боку панівних кіл Речі Посполитої, Російської, Австроугорської, Оттоманської імперій. Проте педагогічна думка білоруського, молдавського й українського народів, спираючись на демократичність, гуманізм педагогіки М.І.Пірогова, К.Д.Ушинського, Л.М.Толстого та ін., сприяла зростанню громадсько-педагогічного руху за демократизацію народної освіти, розбудові національної школи. Творчість видатних просвітителів А.Пашкевич, Якуба Коласса, Я.Купали, Г.Кодряну, М.Драгоманова, Б.Грінченка, С.Русової та інших відбила прагнення поневолених народів до створення національної народної школи.

Аналіз стану шкільної справи, громадсько-педагогічних рухів за національну школу, творчості просвітителів і педагогів дає підстави виявити закономірності розвитку вітчизняних систем освіти й виховання. Керуючись тим, що під законами розуміється

стійкий істотний зв'язок між явищами та процесами, які постійно повторюються, і визначається тенденція або певна спрямованість освітньої системи, вважаємо, що розвиток шкільництва відбувається за наступними законами й закономірностями:

I. Залежність функціонування і розвитку вітчизняної системи освіти і виховання від стану державності народу, його незалежності чи втрати ним суверенності.

Цей закон зумовлює певні закономірності:

- 1) якщо народ втрачає свою державність, то першими проявами колоніальної політики є утиски і заборона національної школи, рідної мови, культури, діяльності народного вчителя;
- 2) якщо колоніальний режим забороняє рідну школу, насаджує чужу педагогічну систему, то це призводить до денационалізації і деморалізації нації, духовного виродження народу;
- 3) якщо в часи незалежності та в період піднесення національно-визвольних змагань народ відроджував національну систему освіти і виховання, то це забезпечувало всебічний інтелектуальний та духовний розвиток молоді, її виховання.

II. Відповідність національної школи інтересам і потребам свого поневоленого народу.

Цим законом обумовлюються такі закономірності:

- 1) оскільки національна школа в усі часи була і є істинно народною, тому що вона створена і виплекана народом, то вона дбає про виховання молодого покоління в дусі національних інтересів, готує його до їх втілення;
- 2) оскільки в національній школі забезпечується тісний зв'язок школи, родини та громадськості, то вона дбає про духовну єдність та наступність поколінь, етнізацію юних.

III. Гармонійне виконання школою освітніх і виховних функцій з найдавніших часів до наших днів.

Закономірності, зумовлені цим законом, є такими:

- 1) якщо у навчально-виховному процесі ведеться дієва система розумового, ідейно-морального, естетичного,

трудового та фізичного виховання, то має місце упущення у формуванні особистості, недосконалість її розвитку;

2) якщо учень, крім навчання, не бере участі в діяльності дитячих та юнацьких об'єднань, громадському житті, в суспільно значущих справах, то гальмується процес самоутвердження і самореалізації особистості.

IV. Залежність успіхів національної школи від подвижницької діяльності народного вчителя.

Повно проявляється цей закон закономірністю, згідно з якою якщо національна школа продукує продовжувачів традицій і справ попередніх поколінь, творців та оборонців матеріальних і духовних цінностей свого народу, то вчитель є свідомим інтелігентом, носієм і пропагандистом національної та кращих здобутків зарубіжної культури.

V. Взаємозв'язок національної та європейської освітніх систем:

1) оскільки країна є європейською державою і її школа, вчителі, педагоги завжди мали освітні зв'язки з народами-сусідами, то діяльність національної школи є складовою загальноєвропейського освітнього процесу;

2) оскільки вітчизняна школа, освіта і педагогічна наука мають тісні зв'язки з освітніми системами та педагогічною культурою європейських та інших народів, то національна освіта використовує їх кращі надбання та інтегрується у міжнародний освітній простір.

Названі закони і закономірності як об'єктивна реальність пізнані нами на підставі довготривалого вивчення і аналізу фактів, явищ, процесів в освітньому просторі України (сусідніх держав) та залежностей між ними. Вони погоджуються з загальними законами світового розвитку освіти, але в міру довготривалого перебування українського народу та його близьких сусідів в умовах бездержавності мають свої національні особливості. Процес пізнання законів і закономірностей розвитку національних систем освіти і виховання, прогресивної, демократичної педагогічної думки далеко не завершений, він чекає подальших досліджень.

Література

1. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – Политиздат, 1981.
2. Слепухов Микола. Закони, закономірності, принципи та правила в педагогіці // Рідна школа. – 2002.
3. Національна доктрина розвитку освіти України // Освіта України. – 2002. – №33. – 23 квітня.
4. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник / За редакцією О.О.Любара. – К.: Т-во „Знання”, 2003.
5. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. / Под ред. С.Д.Днепров. – М.: Педагогика, 1991.

А.П.Сманцер

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ТВОРЧЕСКОГО САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

У статті автор розглядає найбільш ефективні педагогічні умови творчого саморозвитку майбутнього фахівця у вищій школі. Відображає різні сторони саморозвитку як складного утворення.

In this article the author examines the most effective pedagogical conditions of creative self development of a feature specialist at a higher educational establishment.

Образовательный процесс в вузе направлен не только на теоретическую и практическую подготовку будущего специалиста, но и на самообразование и самовоспитание, и в конечном счете – на стимулирование саморазвития. Не преуменьшая роль образовательного процесса как фактора развития личности, надо подчеркнуть, что «человек должен сам быть руководителем своей жизни и, не отвергая воздействия других, рассчитывать лишь на самого себя» [3,28].

Современная гуманистическая образовательная парадигма призвана обеспечивать субъект-субъектные отношения между участниками педагогического процесса, личностно ориентированный подход в обучении и воспитании, стимулирование студентов к творческому саморазвитию, пониманию того, что они могут и должны быть авторами, субъектами своей жизнедеятельности. Говоря о важности новой парадигмы образования, Г.А.Цукерман подчеркивает, что проблема «саморазвития буквально ворвалась в современное педагогическое сознание как выпущенный из бутылки джин» [5,15] и привлекла внимание педагогов, психологов и других специалистов.

Саморазвитие является сознательным саморегулируемым процессом становления человека субъектом своей жизни и деятельности. Оно проявляется в стремлении человека принять на себя ответственность за свои дела и поступки, в раскрытии потенциальных возможностей и способностей человека, совершенствовании личностных качеств в соответствии с постановкой целей самоизменения. Основными характеристиками саморазвития личности являются жизнедеятельность, активность [1,66– 67], самостоятельность, самоопределенность [5,62]. Несомненной характеристикой саморазвития личности является самодеятельность, ее способность к самообразованию и самовоспитанию.

Саморазвитие человека является диалектическим процессом, который проявляется как бы в двух планах – внешнем и внутреннем. Во внешнем плане саморазвитие детерминировано целенаправленным включением студентов в различные виды деятельности, прежде всего в учебно-исследовательскую деятельность, обогащением опытом творческой деятельности. Внешнее стимулирование деятельности студентов будет полноценным, если цель и задачи, выдвигаемые преподавателем, согласуются с личными целями студентов. Степень выраженности и уровень проявления этих процессов служат основанием для определения уровня значимости внешнего плана

стимулирования саморазвития личности, ее нацеленности на полноценную учебно-исследовательскую деятельность.

Во внутреннем же плане саморазвитие основывается на самопознании личностью себя и других, ее стремлении к самосовершенствованию, самообразованию и самовоспитанию, способности оказать самопомощь для достижения поставленной цели, отсюда ценностное отношение к учебе в вузе, овладению будущей профессией, сознательное отношение к самоорганизации и саморегуляции деятельности. Таким образом, личность «изнутри» стремится к саморазвитию, т.е. она с личных позиций переживает определенные качественные изменения в самоорганизации, самодеятельности, в темпе и стиле движения к намеченной цели. Это осознается личностью как «внутренняя» динамика саморазвития. Саморазвитие личности обуславливается осознанием противоречий между возможностями и необходимостью выполнения своих функций.

Рассматривая саморазвитие как сложное образование, можно выделить мотивационно-целевую (потребности, мотивы, цели, интерес, самоутверждение), содержательно-информационную, операционально-деятельностную (самодеятельность, самоорганизация), организационно-планирующую (самоорганизация, самопланирование, самопрогнозирование), оценочно-рефлексивную (самоанализ, самопроверка, самооценка, рефлексия), эмоционально-волевую (целеустремленность, настойчивость, самоуверенность, собственные усилия, радость достижения успеха) стороны.

Мотивационно-целевая сфера личности выступает важной составляющей саморазвивающейся личности. Мотив учения – это направленность активности студента на те или иные стороны учебной деятельности. Особенность этого мотива состоит в том, что он прямо связан со смыслом учебной деятельности, личной ее значимостью: если изменяется мотив, ради которого студент учится, то принципиально перестраивается и меняется смысл всей

учебной деятельности. Осознанный мотив учебной деятельности выступает важной предпосылкой саморазвития личности студента. Он побуждает человека ставить и достигать различные цели, выполнять соответствующие действия. Психологами доказано, что без умения студентов ставить цели и достигать их в учебной работе даже зрелые потребности и мотивы остаются нереализованными. Цель должна обеспечить развитие такой учебной деятельности, чтобы удовлетворить познавательные и иные потребности студентов, обеспечить реализацию мотивов учения. Педагогам важно стимулировать и поддерживать принятие студентами мотивов и целей учения как лично значимых. Только в этом случае они будут направлены на саморазвитие будущего специалиста. Осознание цели, которую ставит студент перед собой, выявление причин, мешающих ее достижению, и способов их преодоления является фактически первой ступенькой к саморазвитию. Сравнительный анализ практики работы средней и высшей школы, наши экспериментальные исследования показывают, что школьники и студенты в большинстве случаев не осознают или не полностью осознают цели обучения.

Саморазвитие немислимо без овладения студентами определенной суммой знаний, той или иной информацией, обеспечивающей готовность к саморазвитию. Осознанные мотивы и принятые цели активизируют студентов к повседневному обогащению своего запаса знаний. Гностический аспект содержания образования (что студент знает) является базой, позволяющей ему строить процесс своего самосовершенствования, своего саморазвития. Однако, как подчеркивает С. Смайлс, саморазвитие личности достигается не простым количеством знаний и количеством прочитанных книг, но «исключительно основательностью изучения того или другого предмета» [2,279]. В высшей школе важно стимулировать студентов к самообразованию (знакомство с актуальными проблемами наук, информирование о современных проблемах образования,

стремление к овладению дополнительными специальностями).

Не менее важна операционально-деятельностная сторона в подготовке студентов (что студент умеет делать) для управления процессом саморазвития. Обучение в вузе должно быть направлено на овладение студентами общеучебными, специальными и предметными умениями и навыками. Также важно раскрыть потенциальные возможности студентов, выявить их индивидуальные склонности к той или иной деятельности, к тому или иному делу. Все это способствует стремлению студентов к саморазвитию.

Самопознание является одной из предпосылок саморазвития личности. Самопознание – это процесс осознания личностью своего «Я», самой себя как субъекта практической и познавательной деятельности, своих индивидуальных характеристик: уяснения своих сильных и слабых сторон, знание особенностей своих мыслительных операций (анализ, синтез, обобщение, конкретизация и др.), познавательных процессов (ощущение, восприятие, воображение, мышление, память, речь и др.), понимание своих потенциальных возможностей, склонностей и способностей, своеобразия протекания своих волевых и эмоциональных процессов, предрасположенность своего организма к умственным нагрузкам, осведомленность о состоянии здоровья.

В.А.Сухомлинский отмечал, что первый и наиболее ощутимый результат воспитания выражается в том, что человек стал думать о себе, задумался над вопросом: что во мне хорошего и что плохого. Он считал, что настоящим человеком становится лишь тогда, «когда он научился пристально всматриваться не только в окружающий мир, но и в самого себя, когда он стремится познать не только вещи и явления вокруг себя, но и свой внутренний мир, когда силы его души направлены на то, чтобы сделать себя лучше, совершеннее» [3,242]. Это значит, что человек начинает осознавать свои положительные и отрицательные стороны,

совершенствует их, т.е. происходит самопознание. Сущностью процесса самопознания является нацеленность человека на постижение своего «Я». Самопознание проявляется в осознании и оценке субъектом собственных действий. Самоконтроль выступает психологическим механизмом саморазвития человека. Саморазвитие личности начинается с осознания отношения ее к самой себе, сравнение с подобными «другими».

Самоорганизация и самопланирование своей деятельности являются неперенным компонентом саморазвития студента. Они обеспечивают будущему специалисту возможность сознательно проектировать себя, изменяться в физическом, умственном, нравственном, эстетическом и других отношениях. Л.М.Фридман подчеркивает, что «разумное обучение должно быть обучением самоорганизации, а по мере овладения учащимися самоорганизацией они должны учиться сами, а учитель должен лишь ставить перед ними общие цели обучения и оказывать помощь по мере возникающей у них необходимости» [4,24 – 25].

Саморазвитие личности немислимо без самоконтроля и самооценки результатов учебной деятельности, рефлексии познавательных действий, мыслительных процессов, своих потенциальных возможностей. Саморазвитие не может быть успешным без самоанализа своих действий и рефлексии, без самопознания себя, т.е. требуется постоянное осмысление и самооценка личностью результатов учебной деятельности. Самооценка и рефлексия позволяют выявить успехи и пробелы в самосовершенствовании, саморазвитии личности. Они дают возможность студенту как бы держать руку на пульсе своего саморазвития, контролировать и управлять своим движением к самоизменению, самосовершенствованию. Это позволяет студенту научиться руководить собой, достигать единства с самим собой. Однако надо иметь в виду, что рефлексия не должна превратиться в мнительное копание в себе. Ее задача – объективно оценить свои успехи и недостатки в

саморазвитии и наметить новые пути раскрытия смысла своей деятельности по совершенствованию себя, по определению своего жизненного пути.

Овладение студентами саморегуляцией познавательной деятельности способствует их саморазвитию. Саморегуляция позволяет студентам овладеть умениями регулирования своей деятельностью и поведением на различных этапах процесса обучения, в различных ситуациях, а также умением регулировать свое состояние, свою учебно-познавательную деятельность и поведение, восстанавливать свой потенциал, разрешать проблемные ситуации. Саморегуляция также способствует познанию учеником самого себя, своих возможностей, обретению умения управлять учебно-познавательной деятельностью, сохранять свою индивидуальность, позволяет развивать у студентов самодисциплину, самообладание и, в конечном счете, самооценку.

Таким образом, стимулирование саморазвития основывается на формировании самосознания и самопознания студентов, умений самопрогнозирования и самоорганизации, самоутверждения и самонаблюдения, самоконтроля и самооценки, рефлексии и саморегуляции, а также самопланирования своей учебно-познавательной деятельности, а в дальнейшем и всей своей жизни и поведения.

Литература

1. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 256 с.
2. Смайлс С. Саморазвитие умственное, нравственное и практическое / Пер. с англ. В. Вольфсон. – Мн: «Універсітэцкае», 2000. – 411 с.
3. Сухомлинский В.А. Воспитание и самовоспитание // Избр произведения: В 5 т. – Киев: 1979 – 1980. – Т. 5: 1980.

4. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психолога: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 223 с.
5. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задачи для подростков и их педагогов. – Рига: ПЦ «Эксперимент», 1995. – 239 с.

В.С.Пікельна

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

В статье раскрываются пути развития духовной личности в условиях гуманизации образования, исторический аспект проблемы и современные подходы к ее решению. Осуществлен сравнительный анализ понятий «моральное воспитание» и «духовное развитие», подчеркнута взаимосвязь духовного и социального становления личности.

In the article the ways of the inner personality's development in the conditions of humanizing education, the historical aspect of this problem and the modern approaches to its solving are discovered. The comparative analysis of the concepts "moral upbringing" and "inner development" is realized, the interrelationship of a personality's inner and social coming-to-be is emphasized.

Мета даної статті – розкрити значення морально-духовного розвитку особисті в процесі її соціального становлення. Відомо, що ідеї гуманізму почали розвиватися ще з часів Стародавньої Греції. В історії освіти поняття “гуманізм” не є новим. Цицерон цим словом називав ідеальну освіту Греції, ототожнюючи це поняття з вищою освітою і духовною культурою. Проте таку освіту мала здобувати тільки грецька знать.

Для вельможного панства освіта майже у всі часи була обов'язковою. З часом гуманною людиною стали називати особистість, яка дружелюбно і справедливо ставилася до будь-якої іншої людини. Дещо пізніше зміст поняття “гуманізм” звужився і був зведений до поняття